

RÖPORTAJ:

Prof. Dr. Ahmet İNAM: “Herkesi canı vardır ama herkesin gönlü yoktur”

1947 yılında Sandıklı’da dünyaya geldi. 1971’de ODTÜ Elektrik Mühendisliği Bölümünden mezun oldu. 1980’de Edmund Husserl’de ‘Mantığın Yeri’ başlıklı teziyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde felsefe doktorasını tamamladı. 1989’da felsefe profesörlüğüne atandı. 1980’den bu yana ODTÜ’de felsefe ve mantık dersleri veriyor. Altı yüzden fazla makalesi ve otuza yakın kitabıyla, bilim, teknoloji, sanat konularında araştırmalar yapıyor. Edebiyat kuramı, eleştirisi ile ilgili çalışmalarını 1967’den beri sürdürüyor. Şiirimsi denemelerinin yanında yayımlanmış bir romanı da bulunuyor. Mantık, teknoloji felsefesi ve bilgi teorisi başta olmak üzere, bilim felsefesi, kültürlerarası iletişimde felsefi sorunlar, felsefe tarihi, etik ve duyu felsefesi alanlarında çalışmalarını sürdürüyor.

Orta Doğu Teknik üniversitesi Felsefe Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ahmet İnam ile insana ve felsefeye dair keyifli bir söyleşi yaptık. Bilgileriyle her daim gönülleri zenginleştiren Prof. Dr. Ahmet İnam’a bu güzel röportajı için teşekkürler...

Röportaj: Öğr. Gör. Ceyda Demir

Bir felsefe profesörü olarak sizin baktığımız perspektiften günümüzde insanın hali size nasıl görünüyor? İnsan, varoluşunu “insan gibi” yaşayabiliyor mu?

İlk bakışta bu soruya verilen cevap çoğunlukla olumsuzdur. Çünkü dünyanın birçok yerinde insan acılar içindedir, açtır, hastadır, sömürülmektedir, dayak yemektedir. Arzularına, umutlarına bir türlü kavuşamamaktadır. Mutsuzdur. Acı çekmektedir. Sürüklenmektedir. Kendi yaşamı hakkında karar alamamaktadır. Gönlündeki, düşündeki, arzularındaki, varmaya çalıştığı hedeflerindeki varlık olamamaktadır. Belki de insan tam ne olduğunun, nereden gelip nereye gitmekte olduğunun çok farkında değil. Çünkü hayatta kalma çabasına kendini o kadar kaptırmış ki şöyle bir geri çekilip ‘ne yapıyorum?’ diye bakma olanağına sahip olamıyor. Hepimiz koşturmakla meşgulüz. Genellikle yaşam problemlerimizi bireysel düzlemde düşünüyoruz: ‘Acaba bu sabah ne giysem?’ veya ‘Daha iyi para kazanabileceğim

bir işe girebilir miyim?’ ‘Ya kaç gündür de sevgilim bana tweet atmadı!’... Yani hep böyle çok ufak şeyler düşünüyoruz. Bu çok dar ve sığ bir bakıştır. Yaşadığımız küçük problemlerin arkasında, dünyaya ve hayata bakışımızda bir sorun olabildiğini düşünemiyoruz. Dünya dediğimiz gezegen, gezegenin içinde bulunduğu sistem, onun içinde bulunduğu böyle genişleyen bir var olma alanı söz konusu, fakat genel düşünme eğilimimiz galiba çok az. Belki hani uçuk kaçık dediğimiz insanlar, birtakım sanatçılar, bazı düşünürler, tuhaf teorisyenler, siyasetçiler filan belki böyle düşünmeye çalışıyor; ama onun dışında yeryüzündeki insanların çok büyük çoğunluğu, yaşama dediğimiz çarkın içine kendilerini kaptırmışlar ve sürüklenip gidiyorlar! Yani bir anlamda yaşamıyoruz, yaşattırılıyor. Zaten anamız babamız bizi öyle yetiştirmiyor mu? Şu okulda oku, şunu bitir, şu dershaneye git, yüksek puanla şunu kazan, araban olsun, evin olsun, barkın olsun, kocan olsun, karın olsun, sigortan olsun... Hep sürünün bir parçası ol evladım. Yaşattırıl! Sakın kalabalığın gittiği yerin dışına çıkmayasın, sürüden ayrılanı kurt kapar! Dolayısıyla sürüye tam uyum sağladığın zaman mutlu, zengin, kendi geleceğini güvence altına almış bir insan olursun vurgusu günümüzde galiba çok fazla.

“İnsan çatışkan bir varlık” diyorsunuz. Sizce nereden çıkıyor bu çatışma?

Genetik birtakım yatkınlıklarla, yetilerle doğuyoruz. Belli bir kültürel çevreye doğuyoruz. Fakat insan yavrusunun şöyle bir özelliği var: Çok uzun diyebileceğimiz bir zaman diliminin içinde yaşadığı çevrenin ve kendisinin farkında değil. Hayvan cinsinden farklı olarak yürümesi bile daha sonra oluyor, gelişiminde bir gecikme var ve bu aciz durumunda, henüz yürüyemez, sıkıntılarını ancak ağlayarak ifade edebilen bir durumdayken, kimi teorisyenlere göre -mesela Freudyen bir bakışla yola çıkarsak- kendi irademize ve bilincimize egemen olmadığımız biçimde büyük ölçüde belirleniyoruz. Marksist bir perspektiften bakarsak; belli bir sosyo-ekonomik yapı içinde doğuyorsunuz ve belli bir ideolojiyle donatılıyorsunuz. Bu da sizin seçmeleriniz sonucunda size verilmiş bir şey değil ve siz, ‘ben kimim, neyim, ne işe yararım, nerden geldim, nereye gidiyorum, hayatımın anlamı nedir?’ diye sorular sormaya başladığımız zaman birçok şey yerli yerine oturmuştur. Bu peder, bu valide, bu okul, bu dil, bu kültür ve ben buyum! Kendinizi fark ettiğiniz zaman, size verilmiş olanları üzerinizden atmak isteğiniz olabilir. Kendimi kabul etmiyorum! Ben bu değilim! İşte kendinizi aramaya, kendinize mahsus olmaya, kendinize özgü olmaya başlayınca çatışma başlıyor... Bunun için özge yanlarımı görmem, anlamam, hesaplaşmam, onlardan beslenmem gerekiyor.

İçimizde olumsuz enerji olarak birikebilecek bu sancılarımızı nasıl olumlayabiliriz?

Yaşama ustasıysanız bunu bir şekilde halledersiniz. Çatışmalarımızı fark edip çatışma gücümüzün orkestrasyonunu yapmak, galiba fena bir şey değil. O çatışmalardan bir şiir çıkarabilirsiniz. Bir müzik, bilimsel bir araştırma veya entelektüel değilseniz, sıradan insan olarak da o çatışmalarımızla var olabiliriz. Boynu bükük, içindeki çatışmaları bastırılmış, her zaman uyumlu, sevimli görünmeye çalışan, yapmacık bir insan değil de çatışmalarıyla barışık, çatışmalarından öğrenen, çatışmalarını aşmaya çalışıp daha farklı düzeylerde çatışmalar yaşayarak insanlara sunmaya çalıştığı yaşamını zenginleştirmeye çalışan bir insan olmak daha anlamlı gibi geliyor. Onun için içindeki çatışkanlığın kıymetini bilip onu güzel çatışmalara götürmeyi öğrenebilirsek, dünya belki biraz daha yaşanabilir hale gelebilir diye

düşünüyorum. Çatışkanlığın felsefe literatüründe bir karşılığı da ‘disharmoni’dir. Disharmoni, insanın var olma özelliğidir ve çok güzel bir şeydir. Disharmonik yanınızı koruyunuz.

“Ne kadar konuşursak konuşalım, karşımızdakinin anladığı kadarız” gerçeği hepimizin hayatında cereyan ediyordur. Sizce bu kaos neden kaynaklanıyor? İnsanın bu kaotik ilişkiler içerisinde “yaşama ustası” becerisini kazanabilmesi nasıl mümkün olabilir?

Ustalık için çıraklıktan başlamak gerekiyor. Yaşamamanın çırağıysanız, sonra kalfası, sonra da ustası olabilirsiniz. Bir defa öğrenebilme yetinizin, duyarlılığınızın gelişmesi lazım. Hayata karşı antenlerinizin olması lazım. Mesela bunu radyoya benzetirsek, hayattaki bir sürü frekanstan bize yayın geliyor; ama bizim alıcımız o frekansları çekmiyorsa, hiçbir şekilde bize ulaşmıyor o bilgi. Yani demek ki frekans spektrumunuzun, açıklığınızın çok geniş olması lazım. Hayata karşı çıplak durabilmek diye bir şey var. Oysa çağımızın insanı çok fazla gardını alıyor. Bu yüzden dışarıdan gelen mesajları duymuyor. Belli bir frekansa ayarlıyor ve sadece o frekanstan gelen yayınları alabiliyor. Hâlbuki birçok frekanstan yayınlar var, onlara kapalı kalınca gelişme şansını baştan kaybediyoruz.

Yani hamhalat insan olarak başlayıp hamhalat bir insan olarak ölüyoruz. Böyle bir sürü ihtiyar vardır. Okullara gitmiştir, bir sürü ülke görmüştür, başından bin bir çeşit serüven geçmiştir; ama radyosu bir iki frekans çektiği için çok da gelişmemiştir. O yüzden alıcımızın bant genişliğini yükseltmek lazım. Ancak o zaman yaşama zenginliğini görebilir, öğrenebilir ve yaşama çırağı olarak başlayabiliriz. Yaşama ustası oluruz, olmayız, onu bilmiyoruz; ama yaşama çırağı olmak elimizdedir. Yaşadıklarımızı elimize ayağımıza bulaştırsak da yaşama çırağı olmak güzeldir. Hiç değilse onun farkındayızdır. ‘Bir türlü istediğim gibi olmuyor be!’ demek de güzel bir şey ve öğrenmek! Her yaşadığımızdan bir şeyler öğrenebilmek... Öğrenebilmek ne kadar büyük bir nimettir! ‘Benim öğrenebileceğim hiç bir şey yok! dediğiniz anda zaten mana olarak ölmüş oluyorsunuz. Bedeniniz yaşıyor olabilir, ama siz artık bir ölüsünüz.

İnsanoğlu varlığının anlamını keşfedebilmek için kendisini uzay boşluklarına fırlatırken, Yunus Emre şu dizeleriyle, aradığımız cevabı dışımızda değil de içimizde bulabileceğimize dikkatimizi çekiyor:

“İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsen

Ya nice okumaktır”

İnsan kendini nasıl bilebilir? İnsanın iç dünyasını siz nasıl yorumluyorsunuz?

Kendini tanımak çok zor bir iştir, çünkü ‘öteki’ni tanımadan, içinde bulunduğumuz dünyayı, toplumu, kültürü, evreni tanımadan kendimizi tanıma imkânımız yok; ama haddimi bilmeyi belki bir şekilde öğrenebilirim. Haddimi, sınırimi kim koyacak? Neyi bileceğim? Yani haksızlıklara, yanlışlara karşı çıkmayacak mıyım? Dünyada sürüp gitmekte olan yalana,

dolana karşı çıkmayacak mıyım? Kendimizi tanımak yaşarken olabiliyor. Kitabiyat bizi bir şekilde etkiler; ama insanlarla yüz yüze, onlara dokunarak, onlarla kavga ederek, onlarla şarkı söyleyip dövüşerek, çatışarak öğreniyorsunuz. Bize verilen eğitimde, sektiller veya dini terbiye olsun hep monofonik bir iç ses yaratmaya çalışıyorlar. Hâlbuki insanın içi polifonik, çok sesli... Tamamen kendi egemenliğimde olan, bana ait olan hiçbir şey yok! Yani iç dünya diye bir dünya düşünürsek, ben onun sahibi değilim. Oranın tek yöneticisi değilim, içinde ötekiler var. ‘Öteki’ felsefede ‘ben’ olmayana verdiğimiz bir addır. ‘Ben’ ve ben olmayan ‘öteki’ var. Hücrelerimin oluşmasında, düşüncelerimin, umutlarımın oluşmasında hep ötekiler var. Bir gün yatağa yatıyorum, içimdeki babam konuşuyor bir ‘öteki’ olarak! İçimde yatmadan az önce okuduğum bir şair, bir fizikçi, bir düşünür, bir müzisyen veya bir arkadaşım... İçimde ötekiler var! Tamamen egemenliği altında tuttuğum bir iç dünyaya sahip değilim. Ben iç dünyanın efendisi değilim! Zihnime istediğim şekli veremiyorum. Tamamen benim egemenliğimde yürütülen bir düşünme tarzım yok. Demek ki ben homojen bir varlık değilim. Ama öyle düşünmüyorum nedense, ben homojen, harmonik bir varlıkmışım gibi düşünüyorum. Bedenim benim değil, ama benim diyorum! Dini açıdan konuşursak, bu beden ve her şey emanettir. Biyolojik açıdan da öyle! Hücrelerim, dokularım, sağlığım, ilişkilerim, bilgilerim emanettir. Bir yandan da onlara sahip olmaya çalışan “ben” olduğumu ileri süren bir varlığım. Her şey benim elimdeymiş gibi bir hava içindeyim. Oysa bana ait olan hiçbir şey yok!

Her şeyin kendi elinde olduğunu düşünebilen insanın tam karşısında ‘hiç’ olduğunu düşünebilen insan modeli duruyor. Sizce düşünme serüvenimizde varılabilecek bir ‘hiç’ noktası var mı?

‘Hiç olma’ diye bir şey var. Bunu mistik bir şey olarak algılamayın; çünkü bu bir egzistansiyel, yani insanın var oluşuyla ilgili bir şey. İçimizde o çok sağlam olduğunu düşündüğümüz ıvır zıvır, vıdı vıdı dünyanın dışına çıkmakla olabiliyor. Kendimizi ‘hiç’in anlamsızlığı içinde bulmakla olabiliyor. Büyük bir sarsıntıdır bu! Beni sürü insanı olmaktan alıkoyacak, beni kendime doğru yola çıkartacak belli bir yaşamsal veya ontolojik bir travma! Heidegger’e sorarsanız, ancak bu travmayı geçirmiş insanlar has insanlar olabilir. Büyük sanat eserleri ortaya koyabilen, bilimsel, düşünsel kuramlar ortaya atabilen insanlar, belki de böyle var oluş sarsıntıları geçirmiş insanlardır. Bana bu, sahici bir şey gibi gelir. Bir biçimde hayatımızın belli bir döneminde sıradanlığın dışına taşma çabaları içinde değilsek, hangi anlamda çalışırsak çalışalım, o çalıştığımız alanın memuru oluyoruz.

Size göre ‘mutlu insanı’ ve ‘mutsuz insanı’ tarif eder misiniz?

‘Mutsuz insan’ demek, sürekli acı çeken insan demek değildir. Tersini düşünecek olursak da ‘mutlu insan’ demek, hiç acı çekmemiş insan demek değildir. ‘Mutlu insan’; acılarını güçlü bir şekilde çekebilen insandır. Yani acı çekerken de hep borçlu olduğunu düşünen, insanlara vermesi gerektiği duyguları, sevgisi, şefkati, ilgisi olduğunu düşünen insandır. Mademki varız bu evrende, o zaman vermemiz gereken bir şeyler var. Hayatın gelişmesi adına ne verebileceksek, insanlara onu vermek gerektiğini düşünüyorum. Bu ‘mutlu insan’ karakteridir. Mutsuz insansa devamlı alacaklı olduğunu düşünür. İşte ‘bu kadroyu hak ettim, vermediler’, ‘sevgiyi hak ettim, beni sevmediler’, “takdiri hak ettim, takdir etmediler”...

Devamlı mız mız, devamlı ıstırap çeken bir insan tipi. Bu tip insanların başına büyük belalar ve kayıplar geldiği zaman daha kötü oluyorlar. Hâlbuki mutlu bir insanın başına büyük kayıplar gelse de çok acı çeker; ama mutlu bir insan olarak acı çeker. Acı hayatta kaçınılmaz bir şey. Hepimiz bu acıyı çekeriz ama acı mesela bizi intihara götürmemeli. İntihar edenlere ben hep, ‘tüymek yok’ derim.

“Mutsuzluk ahlaksızlıktır!” diyorsunuz. Hayat size bu felsefeyi nasıl kazandırdı?

Üniversiteyi bitirdim, evlendim. Eşim bir yerde memurdu, maaşlarımız düşüktü. Bir yerde tam gün mühendislik yapsam, felsefe derslerine gidemeyecektim. ‘Ben dershanede öğretmen olayım’ dedim. Üniversiteye hazırlık dersleri vererek var olmaya çalıştım. Çok zor günlerdi, çok az para kazanıyordum. Mühendisler o zaman dershanede öğretmen olarak kabul ediliyordu, sonra kaldırdılar. Dolayısıyla ben hep kaçak çalışmak zorundaydım; bu yüzden yüksek ücret alamıyordum. Çok zengin öğrencilerin evlerine gidip dersler vermek durumunda kaldım. Sıkıntılı, zor bir hayattı ve asık suratlı, muzdarip bir insandım. Akademik hayata girdikten birkaç sene sonra, kendimi okulun koridorlarında kahkaha atarken buldum. ‘Hayat mutsuzluktur, mutsuzluk ise hakikati araştıran bir insan için kaçınılmaz bir hayat tarzıdır’ diyen ben, değişmeye başladım. Bu, birdenbire olmadı elbette. Önce kahkaha attım, karamsar bakışım devam etti. On sene sonra filan, profesör olduktan sonra, gönül felsefesi meselelerini tartışmaya, yazmaya başladıktan sonra ‘mutsuzluk ahlaksızlıktır’ diye bir yazı yazdım. Şunu anlamaya başladım: İnsanın mutsuz olmaya hakkı yok, çünkü mutsuz olan insan hayata çok az şey verebiliyor! İnsanlara vereceğimizi veremediğimiz için, bu durum bizi hep borçlu kılıyor, sorumluluğumuzu yerine getirmemizi engelliyor ve bu da ahlaksızlık yaratmış oluyor. ‘Güzel insan’ olmak, en büyük sorumluluğumuz! Bu da bizi mutlu insan olmaya zorluyor.

1994’ten bu yana ‘Gönül Felsefesi’ adını verdiğiniz çalışmalarını yürütüyorsunuz. Size göre ‘gönül’ ne demek? Her can bir gönül sahibi midir?

Gönlümüz; bedenimiz, duygularımız, aklımız ve çevremizden oluşuyor. Herkesin canı vardır, ama herkesin gönlü yoktur diye düşünüyorum. Gönül, inşa edilecek bir çaba sonucunda bizim olabilir; gönlümüz olabilir ama canımız bize verilmiştir. Yani kültürümüz tarafından, doğa tarafından, bedenimiz, duygularımız, düşüncelerimiz içinde yetiştiğimiz çevre ve ortam bizim canımızı oluşturuyor; ama canımızı belli bir duyarlılıkla geliştirebildiğimizde gönüle dönüştürmüş oluyoruz. Dolayısıyla gönül sahibi olmak, bütünsel olarak kendini, bedenini duya duya, duygularını yaşaya yaş aya, kendi aklını kullana kullana, çevremizdeki, kültürümüzdeki değerleri sindire sindire yaşanacak bir şeydir.

‘Gönül’ kelimesinin Türkçe dışında başka hiçbir dilde karşılığı olmadığı doğru mu?

Evet, öyle düşünüyorum. ‘Heart’ diye çevirince olmaz. Almandaki ‘gemüt’ diye bir sözcük var, biraz ona yakın gibi gözüküyor; ama tam o da değil.

‘Gönül Felsefesi’ni felsefe camiasında duyurabildiniz mi?

Gönül felsefesini çok geliştirebildiğimi söyleyemem. Henüz inşa halinde olduğu için, Batılılara gösterme imkânı mümkün değil gibi görünüyor. Mümkün olduğunda da Batılı insan bununla ilgilenir mi, onu da bilmiyorum. Düşünmek benim için bir serüven olduğundan, sonuçta ‘şöyle bir şey çıkacaktır’ gibi bir öngörüm de yok. Çünkü ortaya çıkan şey konusunda Batılı, ‘biz zaten biliyorduk, sen gönül demişsin, biz ona başka bir isim veriyoruz’ diyebilir veya ‘çok uyduruk kaydırık bir şey yapıyorsun, bir de felsefe diye onun başına koymuşsun, senin yaptığın edebiyat’ diyebilir. Bütün bunları bilemiyorum.

Yıllarca Batı insanının felsefesini dinledik, bizim kültürümüzden beslenen bir felsefe yapılabilir mi?

Biz Anadolu topraklarında kaç yüz seneden beri varsak, o varoluşumuzun hikâyesini yazarak felsefesini yapabileceğimizi düşünüyorum; ama bunu yapabilecek miyim bilmiyorum. Belki de ömrüm yetmeyebilir. Bu iş yapılacaksa, bu bir kişinin yapacağı bir iş değildir.

Bir gazetenin ekinde ‘kendinizi tanımlar mısınız?’ sorusuna: “Türküm, hıyarım, çaresizim...” demişsiniz. Yazılarında bizi içimizdeki güce dair uyandırmaya çalışan, kendimizden umudumuzu kesmememizi tavsiye eden Ahmet İnam neden çaresiz?

O sözümün ben hala arkasındayım. Kendini inşa edememiş bir dil konuşan ve hayat yaşayan insanlar olarak hala incelenmediğimiz; sanatta, bilimde edebiyatta düşüncede dünyayı etkileyecek eserler veremediğimiz için hıyarız! Hıyarı burada kabalık, gelişmemişlik, hamhalatlık anlamında kullanıyorum. ‘Çaresizim’ sözü, hıyarlıktan kurutulmaya çalışan birisiyim; ama henüz buna bir çıkış bulamadım anlamında. Oradaki çaresizlik, çare arayan bir çaresizliktir. Çünkü hıyar olduğumuzu kabul etmeden incelleme şansımız yoktur. Zaman zaman çareler bulup onu söyleyen, ama henüz nihai bir çareyi bulamamış bir arayışın getirdiği bir sözdür.